

Όχι ακόμη μια ανάλυση της πανδημίας

Συνέντευξη του Jacques Rancière στον Andrea Inzerillo (μετάφραση: Φοίβος Θεολογίτης)

Η συνέντευξη δόθηκε στον Andrea Inzerillo στις 13 Απριλίου για λογαριασμό του Ιταλο-Γαλλικού Ινστιτούτου, και δημοσιεύθηκε στις 24 Απριλίου στον διαδικτυακό τόπο του Ινστιτούτου¹. Εδώ, ο Rancière αποστασιοποιείται από τις περισσότερες αναλύσεις της πανδημίας, όπως και από τους διανοούμενους που μας εξηγούν τα αίτια της. Για εκείνον, το μέλλον υφαίνεται από τις κοινές πρακτικές μέσα στον χρόνο του απροσδόκητου παρόντος. Όπως λέει, τα υπόλοιπα αποτελούν απλώς απάτη.

Andrea Inzerillo: Η ερώτηση που θα θέλαμε να σας κάνουμε, για ακόμη μια φορά, είναι η εξής: σε τι χρόνο ζούμε; Οι εξαιρετικοί καιροί στους οποίους ζούμε φαίνεται ότι επιταχύνουν έτι περαιτέρω τις διαφορετικές χρονικότητες που χαρακτηρίζουν τις ζωές μας. Τις χρονικότητες των ανθρώπων που συνεχίζουν να δουλεύουν βγαίνοντας καθημερινά από το σπίτι τους, των προνομιούχων οι οποίοι μας προσκαλούν να επωφεληθούμε του χρόνου που ξαναβρήκαμε, των ανθρώπων που δεν έχουν σπίτι... Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η κρίση έκανε εντονότερες τις αντιφάσεις από τις οποίες αποτελούνται ήδη οι κοινωνίες μας. Και την ίδια στιγμή, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε, όπως κάνουν οι αισιόδοξοι, εάν οι ανατροπές της περιόδου που βιώνουμε, δεν μπορούν, αντίθετα, να αποτελέσουν μια ευκαιρία: ορισμένοι λένε ότι ανακαλύπτουμε μια νέα μορφή αλληλεγγύης (εθνική ή διεθνή), ότι αναγνωρίζουμε την ύπαρξη ηρώων που βρίσκονται δίπλα μας, ότι είμαστε σχεδόν στα πρόθυρα μιας ανθρώπινης επανάστασης και ότι πρέπει να το εκμεταλλευτούμε για να ξανασκεφθούμε τους καιρούς και να τους αλλάξουμε. Εσείς τι σκέφτεστε για αυτό;

Jacques Rancière: Το πρόβλημα είναι δυστυχώς ότι ο εγκλεισμός μάς αφαιρεί το μέσο μερισμού (partager)² αυτών των χρονικοτήτων, και μας αφήνει μόνο ψίχουλα: για παράδειγμα, οι βραχύχρονες εκδηλώσεις αισιοδοξίας των μικρο-εμπόρων, οι οποίοι φοβούνται λιγότερο την ημέρα μέσα στο κατάστημά τους από την διαδρομή της επιστροφής στα μακρινά προάστια όπου διαμένουν. Χειροκροτούμε σε μια προκανονισμένη ώρα το νοσηλευτικό προσωπικό, όμως δεν έχουμε κανένα μέσο μερισμού της καθημερινής τους ζωής.

Το αποτέλεσμα είναι ο λόγος (discours) για τον χρόνο να μονοπωλείται από δύο είδη ανθρώπων. Από την μια, οι κυβερνώντες που διαχειρίζονται την κατάσταση έκτακτης ανάγκης σύμφωνα με καλά καθιερωμένες έννοιες και μεθόδους: αντιμετώπιση της κρίσης, εγγύηση της ασφάλειας, διάλυση των συγκεντρώσεων κτλ. Από την άλλη, οι διανοούμενοι που είναι εξοικειωμένοι να σκέφτονται το τέλος της ιστορίας ή του ανθρωπόκainου. Σήμερα, οι τελευταίοι με ευχαρίστηση μας λένε ότι η επιδημία είναι η ευκαιρία να ξανασκεφτούμε τα πάντα, να ανατρέψουμε την καπιταλιστική λογική, να θέσουμε τον άνθρωπο μπροστά από το Κεφάλαιο ή να αποκαταστήσουμε τα δικαιώματα που σφετερίζονται οι άνθρωποι από την Γη ή τον Πλανήτη. Μας λένε ότι, στο τέλος της επιδημίας, θα πρέπει να πάρουμε το μάθημα και να αλλάξουμε τα πάντα.

Αυτό που ξεχνούν να μας πουν είναι το ποιός θα αναλάβει να «αλλάξει τα πάντα» και σε πόσο χρόνο θα συμβεί αυτή η αλλαγή. Ένας πολιτικός χρόνος υφαίνεται από τις κοινές πρακτικές, οι οποίες δημιουργούν χρονοδιαγράμματα και ημερήσιες διατάξεις. Κι αυτές ακριβώς είναι που λείπουν μέσα στις συνθήκες του εγκλεισμού. Δεν υπάρχει ο τρόπος να δημιουργήσουμε χρονικότητες που να προετοιμάζουν αυτό το «μετά», για το οποίο μιλάει

όλος ο κόσμος. Ως αποτέλεσμα, οι αναλύσεις, οι οποίες προσποιούνται ότι απαντούν στην παρούσα κατάσταση και ότι προετοιμάζουν το μέλλον, είναι στην πραγματικότητα αναλύσεις που είχαν όλες συγκροτηθεί από πριν: από την θεωρία της κατάστασης εξαίρεσης και την κριτική της κοινωνίας του ελέγχου και του ολοκληρωτισμού των Big Data, μέχρι την ανάγκη επανεξέτασης από πάνω προς τα κάτω των σχέσεων μεταξύ ανθρώπου και μη ανθρώπου.

Ο εγκλεισμός αποκαλύπτει πιο ξεκάθαρα από ποτέ αυτήν την παγιωμένη κατανομή των ρόλων μεταξύ των κυβερνώντων, οι οποίοι έχουν μειώσει τον χρόνο της πολιτικής στην κατάσταση της έκτακτης ανάγκης, και την οποία έχουν μετατρέψει σε καθημερινή τους ασχολία, και των διανοούμενων που τοποθετούν κάθε κατάσταση μέσα στον αέναο χρόνο του Κεφαλαίου ή της ανθρωπόκαινου εποχής, και οι οποίοι γνωρίζουν μόνο έναν αποτελεσματικό τρόπο παρέμβασης, δηλαδή τη ριζοσπαστική «ανατροπή» αυτού του χρόνου. Η πρόσωπο-με-πρόσωπο κατανομή των ρόλων μπορεί να διαρκέσει επ' αόριστον. Η πορεία των πραγμάτων αλλάζει πάντα μόνο με την δράση εκείνων που ζυμώνουν τον χρόνο: εκείνοι και εκείνες που ζουν καθημερινά μέσα στις κοινωνίες μας, δίνοντας τις απαντήσεις που πρέπει να δοθούν κάθε στιγμή· εκείνοι και εκείνες επίσης που, από καιρού εις καιρόν, κατακλύζουν τις πλατείες, τους δρόμους ή τις διασταυρώσεις για να αναστείλουν την κανονική τάξη των εργασιών και των ημερών, και για να επινοήσουν άλλες χρήσεις του χρόνου. Όλα τα υπόλοιπα αποτελούν απάτη.

Andrea Inzerillo: Έχετε εργαστεί σε μεγάλο βαθμό πάνω στην σύνδεση μεταξύ των λέξεων και των εικόνων. Αναρωτιέμαι πως θα περιγράφατε το λεξιλόγιο, το οποίο συνοδεύει την ιστορική στιγμή την οποία βιώνουμε, και ποιόν τύπο αναπαράστασης μας προσφέρει ο κυρίαρχος λόγος (le discours dominant). Οι περίοδοι έκτακτης ανάγκης και κρίσης (στις οποίες κατά διαστήματα υποκειμέθα, στο σημείο που τις βιώνουμε ως συνηθισμένες) δίνουν μια ιδέα του χρόνου, μέσα στον οποίο αισθανόμαστε όλο και περισσότερο να μας καλούν να επιδείξουμε συλλογική ευθύνη, και, μερικές φορές, μας καλούν ρητά να υποταχθούμε, χρησιμοποιώντας όλο και πιο πολύ μεταφορές σχετιζόμενες με τον πόλεμο και καλώντας τον ίδιο τον στρατό όχι μόνο να καταπολεμήσει την διασπορά του ιού, αλλά ίσως και να φανταστεί μια ορισμένη καθοδήγηση ή διαπαιδαγώγηση των μαζών. Μια καθοδήγηση ή μια διαπαιδαγώγηση, η οποία κινδυνεύει να επηρεάσει το μέλλον περισσότερο από το παρόν.

Jacques Rancière: Συγχωρέστε με που παίζω, με την σειρά μου, τον ρόλο εκείνου που έχει αναλύσει εκ των προτέρων την παρούσα κατάσταση. Παρόλα αυτά, μου φαίνεται ότι η κατάσταση επιβεβαιώνει δύο πράγματα που έχω προσπαθήσει να διατυπώσω εδώ και πολύ καιρό. Αρχικά, επιβεβαιώνει ότι, σε αντίθεση με αυτούς που καταγγέλλουν τελετουργικά το βάρος των εικόνων πάνω στα αδύναμα πνεύματα, κυβερνώμεθα πρωτίστως από λέξεις, και μάλιστα από λέξεις που έχουν επίδραση σε ισχυρά πνεύματα, όπως αυτές της κρίσης και της ασφάλειας.

Στο *La Mésentente*, είχα προσπαθήσει να προσδιορίσω, υπό το όνομα της συναίνεσης, αυτήν την απορρόφηση της πολιτικής μέσα στην αστυνόμευση η οποία μας κάνει να βλέπουμε έναν κόσμο όπου υπάρχει μόνο μια πραγματικότητα, μόνο ένας τρόπος αντίληψης και κατονόμασής της, και εν τέλει μόνο μία απάντηση που δίνεται σε αυτήν. Αντιδρούσα, τότε, στην κατάσταση της δεκαετίας του '90, όπου έπαιρνε θέση η ρητορική, η οποία μας παρουσίαζε την κρίση σαν την άβυσσο που μας απειλούσε με την παραμικρή απόκλιση, προτού την παρουσιάσει ως ενδημική κατάσταση των κοινωνιών μας που πρέπει να ξέρουμε να την διαχειριζόμαστε μέρα με την ημέρα. Η απειλητική οικονομική κρίση βρέθηκε έτσι απορροφημένη μέσα σε μια πολύ ριζική κρίση. Έγινε μια μόνιμη παθολογική

πραγματικότητα, η οποία απαιτούσε την ταύτιση της πάντα πιο δυνατής εξουσίας του κράτους με την πράξη των ιατρών, οι οποίοι είναι οι μόνοι ικανοί να γνωρίζουν τα προσφερόμενα φάρμακα και τον τρόπο χορήγησής τους. Αυτή η ιατροποίηση της εξουσίας παρενέβη, με έναν σημαντικό τρόπο, την στιγμή όπου τα κράτη μας μείωσαν τις δημόσιες δαπάνες στους τομείς της υγείας και της έρευνας.

Με το πρόσχημα του τέλους τού «κράτους πρόνοιας», είδαμε στην πραγματικότητα να γίνεται μια υποκατάσταση: οι κοινωνικές κατακτήσεις και η αλληλεγγύη, που γεννήθηκαν μέσα από τον κοινωνικό αγώνα, υποκαταστάθηκαν από μια άμεση σχέση του κάθε ατόμου με ένα κράτος που προσποιείται ότι εγγυάται την ασφάλεια όλων. Έχουν περάσει πολλά χρόνια από την διαμόρφωση αυτής της ρητορικής της ασφάλειας, η οποία καλύπτει όλες τις καταστάσεις (οικονομική κρίση, τρομοκρατία, κλιματικά προβλήματα ή επιδημίες) και τους δίνει την ίδια ολική λύση: την ενίσχυση μιας κρατικής εξουσίας που καλύπτει ασταμάτητα ολόκληρη την αλυσίδα των λέξεων, των αποφάσεων και των ενεργειών, και η οποία περνάει από την επιστημονική ερμηνεία των καταστάσεων, στην ένοπλη παρέμβαση στους δρόμους.

Είναι λοιπόν αλήθεια ότι υπήρχε ήδη ολόκληρο το θεωρητικό πλέγμα που επιστρατεύεται σήμερα από τα κράτη μας για τη διαχείριση της πανδημικής κατάστασης, και μπορούμε να πούμε ότι αυτή η κατάσταση εγγυάται τη μέγιστη αποτελεσματικότητά του. Αλλά είναι δύσκολο να εξαχθούν συμπεράσματα για το μέλλον, και να δούμε στην πειθαρχία που παρατηρείται σήμερα στις χώρες μας την προετοιμασία ενός μελλοντικού ελέγχου των σωμάτων μας και των συμπεριφορών μας, παρόμοια με την πληροφοριακή παρακολούθηση που ασκείται από την κινεζική εξουσία.

Είναι βέβαιο ότι υπάρχει μεγαλύτερη υπακοή προς τις επίσημες εντολές, όταν είναι γνωστό ότι ο κίνδυνος είναι πανταχού παρών και είναι αδύνατον να εντοπιστεί. Αλλά, αυτό είναι ένα απλό ένστικτο επιβίωσης, το οποίο δεν σχετίζεται με την προσκόλληση στην ρητορική και την διαπαιδαγώγηση που ασκεί η εξουσία. Ο Χόμπς είπε το ουσιώδες για αυτήν: το συμβόλαιο ανάμεσα στα άτομα και τον κυρίαρχο τερματίζεται, όταν εκείνος δεν μπορεί να τους εγγυηθεί πλέον την ζωή.

Andrea Inzerillo: Η πανδημία μοιάζει να αναπαραγάγει κάποιες σεκάνς [séquence: ακολουθία σκηνών, κινηματογραφικός όρος], τις οποίες έχουμε ήδη δει σε ορισμένες ταινίες (σκέφτομαι μια ταινία που είδα πρόσφατα, όπως το Contagion του Steven Soderbergh), αλλά η χρήση αυτών των εικόνων δεν μας επιτρέπει να αναστοχαστούμε σωστά το παρόν, επειδή οι ίδιες το μόνο που κάνουν είναι να το αναδιπλασιάζουν. Εδώ και κάποιες εβδομάδες, έχουμε επίσης παρακολουθήσει έναν άνευ προηγουμένου πολλαπλασιασμό των πολιτιστικών προϊόντων στο Διαδίκτυο, ο οποίος θα είχε ως στόχο να μας βοηθήσει να καταλάβουμε καλύτερα τι συμβαίνει, αλλά φαίνεται να δείχνει περισσότερο μια θεώρηση του πολιτισμού (culture) ως κάτι που μας κρατάει συντροφιά και παρηγοριά, έναν τρόπο για να μην αφήσουμε να γίνει αντιληπτή μια σιωπή η οποία θα ήταν ακόμα πιο τρομακτική. Στα γραπτά σας, έχετε συχνά δείξει πως η λήψη μιας πολύ μεγάλης απόστασης, μας επιτρέπει να δούμε διαφορετικά την κατάσταση που παρουσιάζεται μπροστά μας. Χωρίς καμία διδακτική πρόθεση, αναρωτιέμαι ποιές αναγνώσεις ή ποιά οράματα θα εγκρίνατε αυτές τις μέρες, στα οποία θα θέλατε να παραπέμψετε όχι μόνο για να εξηγήσετε, αλλά και για να διανοίξετε το πολύ κλειστό πεδίο μέσα στο οποίο βρισκόμαστε.

Jacques Rancière: Είναι αλήθεια ότι η παρούσα κατάσταση αντανakλά μια ιδέα, η οποία

είναι κεντρική για εμένα, αυτή της απόστασης: όχι μόνο, φυσικά, με την έννοια της προφύλαξης, που γίνεται όταν παίρνουμε αποστάσεις από άλλους, αλλά και με την έννοια της απόστασης (*l'ecart*) που απαιτείται μαζί με την θέση του διανοούμενου, ο οποίος αναμένεται να απαντήσει στα ερωτήματα της επικαιρότητας.

Η συνθήκη του διανοούμενου, για να ακριβολογούμε, υφίσταται όταν ο ίδιος μιλάει γι' αυτό που έχει δει, που έχει μελετήσει, για το οποίο έχει στοχαστεί, και το κάνει αυτό με τον ίδιο τόνο που έχει μάθει να εργάζεται. Αυτός είναι ο λόγος που πάντα δυσκολευόμουν να καταλάβω γιατί τόσοι πολλοί από τους συναδέλφους μας βιάζονται να απαντήσουν στην δημοσιογραφική απαίτηση να «αποκρυπτογραφήσουν» πρόχειρα την επικαιρότητα, δηλαδή να μετατρέψουν σε κοινοτοπία το απροσδόκητο, περικλείοντάς το σε μια αιτιώδη αλυσίδα που το καθιστά αναδρομικά προβλέψιμο, και να παράσχουν τις φόρμουλες χάρη στις οποίες η ημερήσια διαχείριση των πληροφοριών φθάνει στο ύψος μιας οπτικής της παγκόσμιας ιστορίας. Και με εκπλήσσει σήμερα να βλέπω τόσοι πολλούς ανάμεσα σε αυτούς, οι οποίοι μας εξηγούν το ιστορικό, αν όχι οντολογικό, νόημα της πανδημίας, την ίδια στιγμή που δεν βλέπουμε τίποτα από την πραγματικότητά της, και δεν έχουμε επίγνωση για το τι συμβαίνει πέραν του άμεσου περιβάλλοντός μας, παρά μόνο μέσα από τις οθόνες των υπολογιστών μας.

Προτιμώ να περιοριστώ στην πραγματικότητα μέσα στην οποία ζω, αυτή ενός χρόνου ανεσταλμένου. Με έναν συγκεκριμένο τρόπο, ζω αυτήν την αναστολή σε συνέχεια με την πρακτική που με έκανε να περάσω τόσα χρόνια, μέσα σε βιβλιοθήκες ή σε αρχεία, ενασχολούμενος με αρχαίες και ξεχασμένες ιστορίες, προφανώς χωρίς να σχετίζονται με την επικαιρότητα: οι Κυριακάτικοι περίπατοι των εργατών του Αγίου Σιμωνίου της δεκαετίας του 1830 ή οι προκλήσεις του απίστευτου Joseph Jacotot, ο οποίος διακήρυξε την δυνατότητα για κάθε αδαή να μάθει εντελώς μόνος του και χωρίς δάσκαλο.

Αυτές τις ιστορίες προέβαλα μέσα σε ένα παρόν που δεν τις περίμενε, ένα παρόν που ανησυχούσε να μάθει τι συνέβαινε στο προλεταριάτο μέσα στην εποχή του μεταφορντισμού, ή με ποιόν τρόπο η *École* έπρεπε να μειώσει τις ανισότητες. Προέβαλα όλες αυτές τις ιστορίες διατηρώντας τις στην απόστασή τους, στην αντιστεκόμενη ξενότητά τους απέναντι στις ιδέες και στις εικόνες μέσα από τις οποίες οι ενημερωτικοί και ακαδημαϊκοί μηχανισμοί συνθέτουν για εμάς ομόλογα παρόντα. Το να προσλαμβάνεις τα πράγματα από μια μικρή απόσταση, βοηθάει να ξεφορτωθείς την στάση του δασκάλου και του προφήτη, που θέλει να αιχμαλωτίσει κάθε πράγμα και κάθε νόημα.

Ζω σύμφωνα με αυτό το πνεύμα, σύμφωνα με το ριζικά απροσδόκητο παρόν. Δεν έχω επιδημιολογικές γνώσεις, ούτε άμεσες πληροφορίες για ό,τι συμβαίνει σήμερα στα νοσοκομεία. Απέφυγα, λοιπόν, να προσθέσω την «ανάλυσή» μου στον αριθμό όλων εκείνων των αναλύσεων που εξηγούν τις απομακρυσμένες αιτίες, το βαθύτερο νόημα και τα ριζικά αποτελέσματα της κατάστασης στην οποία ζούμε. Έχω απλώς συνεχίσει την εργασία που έκανα, την στιγμή όπου η επιδημία με ξάφνιασε. Εδώ και αρκετά χρόνια, προσπαθώ να καταλάβω καλύτερα αυτό που αντιλαμβανόμαστε υπό το όνομα της τέχνης, και τον τρόπο με τον οποίο η τέχνη και η ζωή συνυπάρχουν εδώ και δύο αιώνες. Πρόσφατα, δημοσίευσα ένα βιβλίο πάνω στην ιστορία του τοπίου. Πρόσφατα, μου ζητήθηκε να μιλήσω για δύο τέχνες, οι οποίες είχαν μείνει στο περιθώριο της έρευνάς μου, της αρχιτεκτονικής και της μουσικής. Αυτό μου έδωσε την ευκαιρία να εμβαθύνω σε διάφορα κεφάλαια της Αισθητικής του Χέγκελ. Στερούμενος άλλων βιβλιοθηκών, πέρα της δικής μου, εκμεταλλεύθηκα την επιβαλλόμενη ακινησία για να επανεξετάσω το σύνολο των προκαταλήψεων της Αισθητικής και να ξανασκεφθώ αυτό που έχει να μας πει σχετικά με τον τρόπο, με τον οποίον η τέχνη

συνδυάζει την εγγύτητα και την απόσταση.

Διαφορετικά, για να ακριβολογούμε, επειδή δεν σταματάμε ποτέ να μαθαίνουμε, ξαναδιαβάζω τα γραπτά κάποιων ποιητών και ποιητριών — του Mandelstam, της Akhmatova, της Tsvetaieva — οι οποίοι είχαν βρει την γλώσσα για να μιλήσουν για μια άλλη καταστροφή, της οποίας οι ίδιοι ήταν οι μάρτυρες και τα θύματα· μία καταστροφή προκαλούμενη από μοναδικούς ανθρώπους, από την μοναδική δίψα της κυριαρχίας (*maîtrise*), και της ολικής γνώσης πάνω στις ζωές. Αυτό είναι ακριβώς που κάνω. Δεν αποτελεί μάθημα για κανέναν.

1 Στο πλαίσιο των συζητήσεων *Viralità / Immunità: due domande per interrogare la crisi*.

2 ΣΤΜ: Πρόκειται για έναν όρο ο οποίος κατέχει κεντρική θέση στο έργο του Rancière. Ο μερισμός του αισθητού δηλώνει το σύστημα των αυταπόδεικτων γεγονότων βάσει των οποίων αντιλαμβανόμαστε την αισθητή πραγματικότητα. Αφορά τις βασικές κατηγορίες (την όραση, την ακοή, την γλώσσα και την πράξη) με τις οποίες οργανώνεται η εμπειρία του κόσμου, και, κατά συνέπεια, αφορά τις τροπικότητές τους (τις εικόνες, τους ήχους, τις λέξεις και τις πρακτικές). Ο μερισμός είναι μια διπλή διαδικασία ενσωμάτωσης και αποκλεισμού, αναφέρεται σε αυτό που αναπαρίσταται και σε αυτό που δεν αναπαρίσταται, είτε στην πολιτική είτε στην αισθητική. Στην πολιτική σφαίρα, ο Rancière ονομαζει αστυνόμευση τον παγιωμένο και ολοκληρωτικό τρόπο αναπαράστασης μιας πολιτικής κοινότητας, του λαού, και διατηρεί το όνομα πολιτική για την στιγμή όπου ανοίγεται μια απόσταση ή ένα χάσμα (*ecart*) ανάμεσα στον λαό και σε κάποιο μέρος της κοινότητας που δεν αναπαρίσταται πολιτικά εντός της. Για τον Rancière, η πολιτική είναι η στιγμή του αναμερισμού του αισθητού: Είναι η στιγμή κατά την οποία κάποιο από τα μέρη της κοινότητας που δεν αναπαρίσταται πολιτικά έως εκείνη την στιγμή, αποκτά εφεξής ένα μερίδιο στον αισθητό κόσμο· αλλά είναι συγχρόνως και η στιγμή όπου διακόπτεται η λειτουργία της αστυνόμευσης και διαλύεται η συναίνεση από την διαφωνία. Αυτόν τον διπλό εμπλουτισμό της πολιτικής, στο επίπεδο των εικόνων (ανα-παράσταση) και στο επίπεδο των λέξεων (διαφωνία), υποδηλώνει ο τίτλος του βιβλίου του, *La Mesentente*, όπου η λέξη «*mesentente*» σημαίνει «διαφωνία» και ετυμολογικά προέρχεται από το ρήμα «*entendre*» (ακούω, νόω, καταλαβαίνω).